

КАТЭГОРЫЯ КАМІЧНАГА І ЯЕ РЭАЛІЗАЦЫЯ Ў МАСТАЦКІМ ДЫСКУРСЕ

К.В. Селюн^а

^а *Мінскі інстытут кіравання, магістрант, kseniya.seliun@mail.ru*

Анотацыя

У артыкуле разглядаюцца праблемы рэалізацыі катэгорыі камічнага ў мастацкім дыскурсе. Аўтар разважае пра лінгвістычныя і экстралінгвістычныя сродкі стварэння камічнага эфекту. У артыкуле ўзгадваюцца разнастайныя стылістычныя сродкі, такія як, метафара, параўнанне, іронія, гульня слоў, гіпербала, сатыра і інш. Акрамя таго, у артыкуле разглядаецца прырода гумару і тыя яго прыёмы, якія зыходзяць з сацыяльнай і псіхалагічнай сфер.

Ключавыя словы: камічнае, гумар, тэорыі гумару, моўныя сродкі, экстралінгвістычныя сродкі, мастацкі дыкурс.

THE CATEGORY OF THE COMIC AND ITS REALIZATION IN FICTION DISCOURSE

K.V. Seliun^a

^a *Minsk Institute of Management, Master's degree student, kseniya.seliun@mail.ru*

Abstract

The article discusses the problems of realization of the category of the comic in fiction discourse. The author dwells on linguistic and extralinguistic means of creating comic effect. The author mentions such stylistic means as metaphor, irony, simile, pun, hyperbole, satire and other. Moreover, the article describes the nature of humour and those ways of creating humorous effect that originate from social and psychological spheres.

Keywords: the comic, humour, theories of humour, language means, extralinguistic means, fiction discourse.

Уводзіны. Катэгорыя камічнага разглядаецца большасцю навук гуманітарнага цыкла, у тым ліку і лінгвістыкай. Асаблівае значэнне яе вывучэнне мае для лінгвістыкі тэкста, паколькі менавіта ў тэксце рэалізуецца камічнае. Больш за тое, камічнае ў тэксце заўсёды рэалізуе пэўны намер аўтара ў дачыненні да таго, каму адрасаваны тэкст, і няма ніякага сумнення, што прыёмы камічнага маюць у гэтай сувязі вялікі патэнцыял, таму што гумар скарачае дыстанцыю паміж адрасатам і адрасантам. Актуальным наша даследванне з'яўляецца яшчэ і таму, што на сучасным этапе развіцця лінгвістыкі шырокае распаўсюджанне атрымала паняцце дыкурс, а для катэгорыі камічнага важнымі з'яўляюцца і экстралінгвістычныя фактары [1]; [2].

Акрамя таго актуальнасць дадзенай працы заключаецца і ў тым, што смех, як вядома, з'яўляецца сродкам аслаблення сацыяльнай напружанасці, і вынікі нашага даследвання могуць быць выкарыстаны, напрыклад, у сацыялогіі. Да таго ж, мноства твораў мастацтва, якія ствараюцца на сучасным этапе, апеліруюць да гумару, тэлеперадачы і газетныя артыкулы прэтэндуюць на тое, каб забаўляць глядача і чытача, таму даследванне спосабаў рэалізацыі камічнага эфекта можа таксама дапамагчы больш плённа ўжываць яго ў якасці сродка ўздзеяння на сітуацыю ў грамадстве.

Сутнасць камічнага на сучасным этапе раглядаецца ў эстэтыцы (Бораў), этнаграфічных і гісторыка-культурных даследванняў (Ліхачоў, Бахцін, Пропп), у сацыялогіі (Дзмітрыеў), у прагмалінгвістыцы (Атарда, Карасік), у кагнітыўнай лінгвістыцы (Атарда, Раскін) і натуральна ў шматлікіх даследваннях па стылістыцы. Вынікі гэтых прац дазваляюць сфармаваць уяўленне пра феномен камічнага і асаблівасці камічнага тэксту. Дадзены артыкул прысвечаны экстралінгвістычным фактарам камічнага, а таксама моўным сродкам, з дапамогай якіх рэалізуецца камічны эфект ў тэксце.

1. Катэгорыя камічнага ў эстэтыцы і філасофіі.

Філасафы і эстэтыкі звычайна шукаюць тлумачэнне камічнаму і смеху ў якасцях аб'екта, ці ў асаблівасцях рэакцыі суб'екта. На гэтай падставе можна адрозніваць розныя тэорыі камічнага.

Да тэорыі першага тыпу, г. зн., тых, якія зыходзяць з указання на звычайныя ці неабходныя характарыстыкі смешнага, таго, з чаго смяюцца, дачыняюцца тэорыі кантраста, неадпаведнасці, супярэчнасці, неадпаведнасці нізкага (калі нізкі прадмет ці асоба прэтэндуюць быць узвышаным).

Тэорыі другога тыпу паказваюць, якія пачуцці перажывае чалавек пры сустрэчы з камічным, ці дакладней, якое пачуцце ці стан схаваны за рэакцыяй смеха на тую ці іншую сітуацыю. Тут мы сустракаем думку пра тое, што ў аснове ляжыць пачуцце перавагі, ці што смех ёсць сінтэз радасці і злобы, ці што ён ёсць разрадка напружання: гэта тэорыі нечаканасці, навізны, абарончай рэакцыі, камічнага як «узвышанага навыварат», залішку псіхічнай энэргіі, сустрэча душы з «нішто» (І. Кант) [11, с. 6].

Разглядаючы катэгорыю камічнага, трэба асобна спыніцца на адрозненні камічнага і смешнага. Без смешнага не бывае камічнага, аднак не любое смешнае можа з'яўляцца эстэтычна значным. Камічнае ўвогуле можна назваць эстэтычна арганізаваным смешным, а смешнае тады будзе камічным, калі рэалізуецца ў канкрэтнай сітуацыі. Мэты камічнага, асабліва вышэйшых формаў яго праявы, у мастацтве могуць быць самыя розныя. Даўно была заўважаная разбуральная моц смеха. У пэўных сітуацыях, напрыклад, рэлігійных, смех часам увогуле забараняецца. Гэта тлумачыцца наяўнасцю сацыяльнах нормаў, якія забараняюць камічную рэакцыю на пэўны клас з'яў і нейтралізуюць разбуральную моц смеха і ператварэне сітуацыі ў гульню, а аб'ект сур'ёзных маніпуляцый у прадмет, які абыгрываецца рознымі спосабамі – у цацку. Найбольш ясна сувязь смеха з гульні і разбурэннем ілюзіі прадстаўлена ў тэорыі І. Канта. Камічнае выводзіцца Кантам з гульні ўяўленняў.

Гегель разглядае катэгорыю камічнага, як і іншыя эстэтычныя катэгорыі, разгорнутай ў гісторыі. У залежнасці ад таго, як змяняліся розныя тыпы мастацтва, так змянялася і стаўленне да камічнага. Тэорыя Гегеля будуюцца на паняцці выпадка: з ходам гістарычнага развіцця ідэя непазбежна перастае адпавядаць спосабу яе выражэння, паміж сэнсам і вобразам паўстае частковае несупадзенне. Адпаведна ў гэтай тэорыі закладзена разуменне камічнага як гульні з сэнсам [11, с. 16].

А. Бергсан лічыць, што не існуе камічнага па-за ўласна чалавечым, т.ч., камічнае – гэта ўсё тое, чаму чалавек можа надаць сэнс, а потым паставіць сябе з ім у стасункі гульні. Усё, што можа быць асэнсавана, можа быць і абыграна. У камічным аб'екце Бергсан, каб патлумачыць афект смеха, прапанаваў заўсёды шукаць несвядомы аўтаматызм. Смех для яго – гэта від сацыяльнага жэста, сродак падтрымання ўзораў паводзінаў [11, с. 25].

Тэорыю супярэчнасцяў падтрымліваюць і айчынныя філасафы. Напрыклад, Чарнышэўскі падкрэсліваў, што камічныя супярэчнасці паўстаюць там, дзе з'яўляецца неабгрунтаваная прэтэнзія быць тым, чым дадзеная з'ва быць па сваёй сутнасці не можа [12, с. 5].

Ліхачоў сцвярджае, што смех мае не толькі разбуральны, але і стваральны пачатак, хоць і толькі ў свеце фантазіі. Руйнуючы, ён будзе і нешта сваё: свет парушаных стасункаў, свет недарэчнасцяў, лагічна неапраўданых адпаведнасцяў, свет свабоды ад умоўнасцяў.

Псіхалагічна смех здымае з чалавека абавязак паводзіць сябе паводле нормаў дадзенага грамадства. Смех здымае псіхалагічныя траўмы, палягчае чалавеку яго цяжкае жыццё [5]; [343].

Камічнае ў мастацтве заўсёды ўключае ў сябе высокаразвіты крытычны пачатак. Смех – эстэтычная форма крытыкі. Пры гэтым мэта, напрамак крытыкі, суадносіны сцвярдальнага і адмоўнага пачаткаў могуць быць розныя. Тое, што грамадства пачынае высмейваць, яно імкнецца выправіць ці знішчыць. Чым гучней смех, тым больш ён саркастычны, тым больш рашучае адмаўленне. Таму, напрыклад, як толькі грамадства адчувае сваю слабасць, яно імкнецца абмежаваць дзеянне сатыры.

Але сапраўдная дасціпнасць з'яўляецца чалавечнай і варожыя адмаўленне і бязлітаснае знішчэнне для яе не ўласцівыя, таму смех служыць дэмакратызацыі грамадства.

Бораў таксама падкрэслівае, што гумар мае нацыянальную спецыфіку і залежыць ад культурных каштоўнасцяў сваё эпохі [4].

Пропп разважае пра камічныя характары. Камічных характараў як такіх не бывае, сцвярджае ён. Любая адмоўная рыса характару можа быць прадстаўленая ў смешным выглядзе. Для стварэння камічнага характару патрэбнае некаторае перабольшанне. Але адмоўныя якасці не павінны даходзіць да распусцы. Камічнымі з'яўляюцца дробныя заганы. Сродкам абмалёўкі характара таксама служыць інтрыга [7].

Галоўная характарыстыка гумару – нечаканасць. Гумар пастаянна змяняецца і ўяўляе сабой невычэрпную крыніцу для аўтара [13].

Бораў лічыць, што камічнае сцвярджае радасць быцця. Смех гарманізуе хаас. Смех – гэта радасць насуперак злу. Смех – стварэнне другой прыроды, другога быцця [3].

Іншыя даследчыкі абвясняюць пункт гледжання на смех як праяву свабоды і прытрымліваюцца меркавання пра прымусовы характар смеха, пра несвабоду чалавека, які смяецца. Смяючыся, мы падпарадкоўваемся смеху, ён прыходзіць да нас звонку, а мы толькі здзяйсняем смех, т.ч., вольныя не мы, а смех. Дзякуючы сваёй незалежнасці, смех можа выступаць у якасці асобага рэгулятара паводзінаў і чалавека і яго самаацэнкі. Прычым не толькі наяўнасць смеха, але і яго адсутнасць могуць аказаць на чалавека моцнае ўздзеянне. Напрыклад, адсутнасць смеха ў сне ставіць чалавека ў становішча, калі ён аказваецца не абароненым ад сваіх патаемных страхав і жаданняў і павінен ацэньваць іх самастойна [8].

Нягледзячы на адрозненні, усе даследчыкі згаджаюцца, што, калі гутарка ідзе пра гумар, то мы маем справу з універсальнай чалавечай рысай. Рэакцыя на гумар – гэта частка чалавечых паводзінаў разам з такімі важнымі псіхалагічнымі паказчыкамі *homo sapiens*, як мова, маральнасць, логіка, вера і г.д. Для апісання індывідуальных выпадкаў праявы гумару Віктар Раскін увёў паняцце «гумарыстычны акт». Таксама ён падкрэслівае, што ў літаратуры можна знайсці шмат сінанімічных паняццяў, такіх як «гумар», «камічнае», «смех», адрозненні паміж якімі не заўсёды зразумелыя [10]. Тэорыя гумарыстычнага акта таксама развівалася Шмідтам, які ўлічваў кантэкстуальныя фактары, такія як сацыяльна-эканамічныя і сацыяльна-культурныя варункі, веданне мовы, досвед, а Раскін у сваю чаргу называе такія фактары, як досвед, псіхалогія, сітуацыя, грамадства [9].

Таксама важна падкрэсліць, што ўсе навукоўцы сцвярджаюць неабходнасць міждысцыплінаранага падыходу да вывучэння гумару [14].

2. Стылістычныя сродкі рэалізацыі камічнага эфекта.

У дачыненні да мастацкага тэкста прыёмы і сродкі камічнага звычайна ўключаюць у адно мноства. Прыёмы камічнага маюць пазамоўны характар, але фармуюцца ў сувязі з моўнымі сродкамі. Перад тым, як гутарыць пра сродкі рэалізацыі камічнага, трэба вызначыцца з яго відамі. У залежнасці ад эмацыянальнага тона і культурнага ўзроўня гумар можа быць дабрадушным, жорсткім, самотным, кранаючым, сяброўскім і г.д. Адсюль выцякае, што гумар спалучаецца з рознымі відамі смеха: іранічным, дасціпным, сатырычным. Але гумар, іронія і сатыра – гэта паняцці, якія стаяць на адной іерархічнай ступені [15].

Асноўнымі сродкамі рэалізацыі камічнага з'яўляюцца наступныя: механізм рэалізацыі мадальнасці стэрыятыповых словазлучэнняў, дэфармацыя ідыём, камічныя метафары, парадокс, паўтор, аказіянальныя новаўтварэнні, перыфраз, гіпербала, гульня слоў, пабочныя канструкцыі, алюзіі, цытаты, пародыі, кантраст, змешванне функцыянальных стыляў.

Стэрыятыповыя словазлучэнні, як правіла, рэалізуюць іранічны намер, паколькі яны захвалі ў сваёй семантычнай структуры сляды мінулых кантэкстаў свайго ўжытку. Гэта значыць, што ў чытача паўстае ў сувязі са словазлучэннем пэўная асацыяцыя, якая можа супярэчыць кантэксту, у якім яно ўжываецца ў тэксце. Такім самым чынам дзейнічае і алюзія.

Перыфраз, напрыклад, вельмі характэрны для англійскай мовы, паколькі англічане вядомы сваім імкненнем да эўфемізмаў.

Пабочныя канструкцыі дазваляюць стварыць два планы: план апавядання і план распавядальніка; і гумарыстычны эфект дасягаецца праз іх супярэчанне [16].

Мастацкі дыскурс быў абраны ў якасці матэрыяла для аналізу, паколькі ён утрымлівае класічныя ўзоры ўжывання камічнага і прапаноўвае, такім чынам, найлепшыя аб'екты для аналізу.

Для ілюстрацыі вышэй сказанага мы выбралі некалькі прыкладаў з прааналізаванага намі рамана брытанскага пісьменніка П.Г. Вудхаўза «Right Ho, Jeeves».

Галоўнымі героямі рамана з'яўляюцца малады арыстакрат Бэрці Вустар і яго слуга Джыўс, і нягледзячы на розніцу іх статусу, маўленне слугі звычайна многа больш красамоўнае і належыць да больш высокага стылю за маўленне яго гаспадара. Пісьменнік часта выкарыстоўвае гэты кантраст для стварэння камічнага эфекту з дапамогай перыфразу, калі Бэрці можа дазволіць сабе рэзкі выраз, а Джыўс надае яму больш мяккасці, і тады яго словы гучаць як эўфемізм да таго, што кажа яго гаспадар.

*"And looked like something **on a slab**?"*

*"Possibly there was **a certain suggestion of the piscine**, sir." [17, с. 7]*

*In handling the case of Augustus Fink-Nottle, we must keep always in mind the fact that we are dealing with **a poop**."*

*"**A sensitive plant** would, perhaps, be a kinder expression, sir." [17, с. 103]*

"What an ass I made of myself!"

"Certainly I have seen you to better advantage, sir." [17, с.40]

Таксама аўтарам выкарыстоўваецца дэфармацыя ідыём і ўстойлівых выразаў, што надае іранічнасць выказванням герояў і выражае тое, што яны, напрыклад, не ставяцца да слоў сваіх суразмоўцаў сур'ёзна.

*"You're **pulling my leg**."*

"I am not pulling your leg. Nothing would induce me to touch your beastly leg." [17, с. 27]

"I've been through hell, Bertie."

"Through where?"

"Hell."

"Oh, hell? And what took you there?" [17, с. 95]

У дыялогах паміж героямі рамана аўтарам таксама часта выкарыстоўваецца паўтор, напрыклад, калі тэма для гутаркі вычарпаная і героі паўтараюць адну і тую ж фразу некалькі разоў. Ці як у наступным прыкладзе, дзе суразмоўца галоўнага героя Тапі настолькі

невероятным лічыць тое, што прапануе яму Бэрці, што некалькі разоў паўтарае адно і тое ж пытанне, кожны раз дадаючы да яго новую інфармацыю.

Tuppy was frowning thoughtfully.

"Push my dinner away, eh?"

"Yes."

"Push away a dinner cooked by Anatole?"

"Yes."

"Push it away untasted?"

"Yes."

"Let us get this straight. Tonight, at dinner, when the butler offers me a ris de veau à la financière, or whatever it may be, hot from Anatole's hands, you wish me to push it away untasted?"

"Yes." [17, с. 56]

Што датычыцца выкарыстання экстралінгвістычных фактараў, то трэба адзначыць, што Вудхаўзам у рамане найбольш шырока выкарыстоўваецца гіпербалізацыя камічных рыс характару персанажаў. Напрыклад, цётка галоўнага героя Дэйлія адметна крыху грубаватымі мужчынскімі манерамі, што відавочна ў тым, як яна размаўляе са сваім пляменнікам, ці як піша яму тэлеграму.

Three cigarettes and a couple of turns about the room, and I had my response ready: How do you mean come at once? Regards. Bertie.

I append the comeback:

I mean come at once, you maddening half-wit. What did you think I meant?

Come at once or expect an aunt's curse first post tomorrow. Love. Travers. [17, с.21]

If Aunt Dahlia has a fault, it is that she is apt to address a vis-à-vis as if he were somebody half a mile away whom she had observed riding over hounds. [17, с. 25]

"I acted for what I deemed the best."

"Another time try acting for the worst. Then we may possibly escape with a mere flesh wound."

[17, с. 88]

Заклучэнне. Такім чынам, мы высветлілі, што для вывучэння канкрэтнага гумарыстычнага акта, а значыць і рэалізацыі камічнага ў мастацкім дыскурсе, неабходна ўлічваць сацыяльныя, культурныя, эканамічныя, псіхалагічныя і іншыя фактары. Камічны эфект можа стварацца як на ўзроўні сюжэта (напрыклад, праз камічны характар), так і на ўзроўні тэкста праз разнастайныя стылістычныя сродкі. Большасць стылістычных сродкаў, якімі валодае тая ці іншая мова, могуць ужывацца для надання выказванню камічнага адцення ў залежнасці ад кантэкста.

Літаратура / References

1. Плеханова, Т.Ф. Текст как диалог: монография / Т.Ф. Плеханова. – Минск: МГЛУ, 2003. – 251 с.

Plehanova, T.F. Tekst kak dialog: monografija / T.F. Plehanova. – Minsk: MGLU, 2003. – 251 p.

2. Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик // Интернет-портал Twirpx [Электронны рэсурс]. – 2002. – Рэжым доступа: <http://www.twirpx.com/file/50665/>. – Дата доступа: 12.11.2009.

Karasik, V.I. Yazykovoј krug: lichnost, kontsepty, diskurs / V.I. Karasik // Internet-portal Twirpx [Elektronny resurs]. – 2002. – rezhym dostupa: <http://www.twirpx.com/file/50665/>. – Data dostupa: 12.11.2009.

3. Боров, Ю.Б. Эстетика: учебник / Ю.Б. Боров // Библиотека Гумер [Электронны рэсурс]. – 2002. – Рэжым доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Borev/_Index.php – Дата доступа: 12.10.2011.
Borev, Y.B. Estetika: uchebnik / Y.B. Borev // Biblioteka Gumer [Elektronnyj-resurs]. – 2002. – rezhym dostupa: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Borev/_Index.php – Data dostupa: 12.10.2011.
4. Боров, Ю.Б. Комическое или о том, как смех казнит несовершенства мира, очищает и обновляет человека и утверждает радость бытия / Ю.Б. Боров – М.: Искусство, 1970. – 269с.
Borev, U.B. Komicheskoye ili o tom, kak smeh kaznit nesovershenstva mira, ochishchaet i obnovliaet cheloveka i utverjdaet radost bytija / U.B. Borev – M.: Iskusstvo, 1970. – 296 p.
5. Лихачёв, Д.С. Избранные работы в 3 томах. Т. 2. – Смех в Древней Руси: монографии / Д.С. Лихачёв. – Л.: Худ. литература, 1987. – 496 с.
Lihachiov, D.S. Izbrannye raboty v trioh tomah. T. 2. – Smeh v Drevniej Rusi: monografii / D.S. Lihachiov. – L.: Hud. literatura, 1987. – 496 p.
6. Бахтин, М.М. Собрание сочинений. Т 4(1) – Франсуа Рабле в истории реализма / М.М. Бахтин; ред. И.Л. Попова. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 1120 с.
Bahtin, M.M. Sbranie sochinenij. T 4(1) – Fransua Rable v istorii realizma / M.M. Bahtin; red. I.L. Popova. – M.: Jazyki slavianskih kultur, 2008. – 1120 p.
7. Пропп, В.Я. Проблема комизма и смеха / В.Я Пропп. – СПб.: Алетейя, 1997. – 282 с.
Propp, V.J. Problema komizma i smeha / V.J. Propp. – SPb.: Aleteya, 1997. – 282 p.
8. Дмитриев, А.В. Социология юмора: очерки / А.В. Дмитриев. – М.: 1996. – 214 с.
Dmitriev, A.V. Sociologija jumora: ocherki / A.V. Dmitriev.- M.: 1996. – 214 p.
9. Attardo, Salvatore. Linguistic Theories of Humour / Salvatore Attardo // Google Books [Электронны рэсурс]. – 2002. – Рэжым доступа: http://books.google.by/books?hl=en&lr=&id=FEWC4_3MrOOC&oi=fnd&pg=PR17&dq=humour+in+linguistics&ots=MJuiXe1XIN&sig=IyXkcFQiUDXsZ5p8J2X1aqWRsSA&redir_esc=y#v=onepage&q=humour%20in%20linguistics&f=false – Дата доступа: 12.10.2011.
10. Raskin, Victor. Semantic Mechanisms of Humour / Victor Raskin // Google Books [Электронны рэсурс]. – 2002. – Рэжым доступа: http://books.google.by/books?hl=en&lr=&id=KKCnecQtYcIC&oi=fnd&pg=PR11&dq=humour+in+linguistics&ots=NAFKJKaf_L&sig=AsKiS4lpDALFLxTHchtQghN4DAI&redir_esc=y#v=onepage&q=humour%20in%20linguistics&f=false – Дата доступа: 12.10.2011.
11. Любимова, Т.Б. Комическое, его виды и жанры / Т.Б. Любимова. – М.: Знание, 1990. – 62 с.
Liubimova, T.B. Komicheskoye, jeho vidy i janry / T.B. Liubimova. – M.: Znanie, 1990. 62p.
12. Московский, А.П. О природе комического / А.П. Московский. – Иркутск: Вост.-Сиб. кн. изд., 1968. – 96 с.
Moskovskiy, A.P. O prirode komicheskogo / A.P. Moskovskiy. Irkutsk: Vost.-Sib. kn. izd., 1968. – 96 p.
13. Coles, William H. Humour and Fiction / William H. Coles // Literary story: Resource for writers [Электронны рэсурс]. – 2010. – Рэжым доступа: <http://www.storyinliteraryfiction.com/essays-on-writing/how-humor-works-in-literary-fiction/> – Дата доступа: 12.10.2011.
14. Lewis, Paul. Comic Effects / Paul Lewis // Google Books [Электронны рэсурс]. – 2002. – Рэжым доступа: http://books.google.by/books?hl=en&lr=&id=POeFvj76N80C&oi=fnd&pg=PR7&dq=humorous+effect+in+literature&ots=BrDKb5FP_V&sig=28qrooF7NkXKWZ0OPLGJbx0Yn hY&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false – Дата доступа: 12.10.2011.
15. Болотнова, Н.С. Филологический анализ текста / Н.С. Болотнова. – 4-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 520 с.
Bolotnova, N.S. Filologichwskiy analiz teksta / N.S. Bolotnova. – 4-e izd. – M.: Flinta: Nauka, 2009. – 520 p.
16. Арнольд, И.В. Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов / И.В. Арнольд. – 9-е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 384 с.
Arnold, I.V. Stilistika. Sovremennyj anglijskiy jazyk. Uchebnik dlia vuzov / I.V. Arnold – 9-e izd. – M.: Flinta: Nauka, 2009. – 384 p.
17. Wodehouse, P.G. Right Ho, Jeeves / P.G. Wodehouse // Goodreads [Электронны рэсурс]. – 2006. – Рэжым доступа: http://www.goodreads.com/book/show/18035.Right_Ho_Jeeves – Дата доступа: 12.08.2011.